

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Анелия Касабова, Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен 'доктор'

в конкурс за 2.2. История и археология, ДП История на България –

История на Българското възраждане

Автор: Владимир Красимир Терзиев

Тема: Здравната просвета в българското общество 1856 –1878 г.

Научен ръководител: проф. Пламен Димитров Митев

Общо описание на представените материали

Със заповед на Ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (СУ) № РД–38–207/27.4.2023 г. по решение на Факултетния съвет на Исторически факултет (ИФ) с Протокол № 7 / 25.04.2023 г. съм определена за член на Научното жури за защита от Владимир Красимир Терзиев на дисертационен труд на тема: „Здравната просвета в българското общество 1856 –1878 г.“ за придобиване на образователната и научна степен 'доктор' по област на висше образование 2.2. История и археология, ДП История на България – История на Българското възраждане.

Докторантът е приложил дисертационния труд и 16 публикации– десет излезли от печат и шест под печат (към датата на подаване на документите – 25.04.2023 г.). Независимо, че всички публикации са свързани и с разглеждания в дисертацията период, по дисертационната тема Вл. Терзиев отчита девет публикации, от които 3 под печат. Резултати от изследователските си дирения авторът е представял на различни научни форуми - докторантски семинари, национални и международни научни конференции (общо 13).

Кратки биографични данни за докторанта

Вл. Терзиев завършва бакалавърска (2017 г.) и магистърска степен (2019 г.) в СУ „Св. Климент Охридски“, ИФ, катедра „История на България“, направление „История на Българското възраждане“ и след спечелен конкурс е назначен като редовен докторант към катедрата.

Още като студент Вл. Терзиев показва желание и способности за научна работа, за което свидетелства защитената с отличие дипломна работа с тема „Военните реформи на

султаните Махмуд II (1808 – 1839) и Абдул Меджид I (1839 – 1861) и отражението им върху българите“, с научен ръководител гл. ас. д-р Ваня Рачева.

Изборът на дисертационната тема отразява траен научен интерес към периода на Българското възраждане, умение да се формулират важни изследователски въпроси. За способностите на Вл. Терзиев за критична научна работа са показателни и поканите да рецензира дипломни работи към ИФ на СУ „Св. Климент Охридски“ (шест рецензии).

Структура на дисертационния труд

Дисертационният труд се състои от увод, четири глави, заключение, библиография и списъци на използвани извори – общо 348 машинописни страници. Цитираната обширна библиография включва заглавия на български, руски и английски език. Структурата е добре премислена и подходяща за постигането на основната изследователска цел – разкриване на пътищата на проникване, зараждане и развитие на здравна просвета в българското общество през втората половина на XIX в.

В **Автореферата** с обем 31 страници са отразени общата характеристика на дисертационния труд, структурата, обема и съдържанието му.

Приноси и значимост на разработката

Темата за зараждането на модерно здравно познание, за начините за неговото разпространение и резултатите от него е актуална не само заради засиления интерес към историята на медицината, здравеопазването, здравното дело общо поради световната пандемия COVID19. Значимостта на темата се определя от начина на поставяне на изследователските цели и задачи. Чрез задълбочен анализ на здравната просвета Вл. Терзиев успява да очертае многопластова, плътна картина на процесите, протичащи в българското общество през Възраждането. Приносно е поставянето и разглеждането на темата в контекста на динамичните европейски развития, включващи и динамиката в Османската империя.

Първа глава – Здравното познание през епохата на Възраждането – е разделена на три части – „Народна медицина или традиционно лечителство“, „Модерното здравно познание и българското възрожденско общество“ и „Сблъсъкът“ и „съжителството“ между традиционното и модерното здравно познание през Възраждането“.

Започвайки прочита на дисертационния труд с първа глава, в началото у мен възникна въпросът не се ли вписва представянето на традиционното лечителство и зараждането на модерното здравно познание в доминиращия българоцентричен исторически разказ. Вл. Терзиев разглежда българското възрожденско общество и българите (основно

православни), въпросите за здравната култура и развитието на здравна просвета у други етнически и конфесионални групи по българските земи не са предмет на изследването.

Същевременно Вл. Терзиев привежда данни, показващи значението на лечители по произход гърци, турци, а и албанци или евреи; извежда значението на ахтарите, анализира предаването на познанията както по устен път, така и чрез хекимски книги, като подчертава, че част от „лековитите книги“ водят началото си от гръцки или османски първоизточници. В не малка част от използваните български извори от епохата, лечители от други етнически и/или конфесионални групи са представени осмиващо-пейоративно („гръцки билери и евреи шарлатани“, гръко-арнаутски магесници, шарлатани“ и т.н.). Терзиев анализира пристрастността в изворите като част от борбата на възрожденските просветители за утвърждаване на модерно здравно познание и замяна на традиционните лечители с професионални медици. Тези усилия същевременно са и част от национално-освободителното движение и борбата за създаване и утвърждаване на българска идентичност.

За целия период на националното възраждане Вл. Терзиев подчертава паралелното съществуване, „сблъсък“ и „съжителство“, на двете основни форми на здравни знания - традиционните и съвременните. „Сблъсък“ и „съжителство“ съпровождат и отношенията между различните етнически и религиозни групи.

Комплексно, широко контекстуализирано е разгледано навлизането и развитието на българската здравна култура във **втора глава „Към модернизацията на българската здравна култура през Възраждането: предпоставки и основни насоки“**.

Терзиев изяснява използваните базови понятийни категории – здравно познание и здравна просвета, здравнопросветни дейци и книжнина. Синтезирано авторът представя западноевропейските идейни философски течения и отношението към естествознанието и науката общо пред периода на Просвещението. Макрорамка е реформеното движение в Османската империя, обхващащо значителен времеви период от XVIII в., след кратко прекъсване възобновено през XIX в.

Балансирано Терзиев очертава процеса на постепенна модернизация, значението на институционализацията в областта на здравното дело, устройването на санитарна администрация, създаването на градски аптеки и регулацията на фармацевтите, развитието на медицинската книжнина в Османската империя. По-подробно са представени реформените начинания в Дунавския вилает. Отчита се приносът на здравната политика на Високата Порта за постепенното навлизане на модерното здравно познание сред българското възрожденско общество.

Терзиев изтъква нарастващата роля на Военномедицинското училище за подготовката на лекари и издигането на здравната култура, нарастващия интерес сред българите към медицинската професия след 1856 г.; значението на назначаването на градски лекари и

разкриването на модерни османски болници в балканските провинции на империята; както и стимулирания от това „обществен импулс“ в редица български общини да се търсят и назначават дипломирани медици. Същевременно се изтъкват и ограниченията: в Османската империя не се изгражда единна уредба на болничната мрежа, редица населени места остават без професионална медицинска помощ, контролът за спазване на приетите законови мерки е ограничен и част от тях остават на хартия и др.

Един от акцентите в анализа на модернизиранията на здравната култура е борбата с епидемичните заболявания. Убедително авторът извежда ролята на западноевропейски държави, както и на Руската империя, значимостта на Международните санитарни конференции и на въведените карантини служби срещу холерата; проследено е разширяването на здравното просветителство в Османската империя и влиянието на тези фактори върху българското население.

Специално внимание авторът отделя на чуждестранното влияние, изтъкната е ролята и на католическите и протестантските мисии на Балканите, които имат отношение към здравеопазването.

След като очертава факторите и пътищата за навлизане на модерното здравно познание в българското общество, Терзиев посвещава **трета глава** на „**Здравната просвета и възрожденското училище**“.

Детайлно е проследен „дебатът“ за здравното образование, като авторът обяснява кавичките с условия характер на дебата: „Ако от едната страна стоят застъпниците за включване на хигиената и други дисциплини с елементи от медицинското знание като учебни предмети в програмите, както и създаване на нужните учебници, то от другата страна опоненти липсват. Тази роля се заема по-скоро от пасивността и небрежността на мнозина от просветените българи – учители, лекари, книжовници и пр., които притежават необходимите компетенции да допринесат за издигане на здравната грамотност на населението, но не предприемат съответните действия“ (с. 165, Автореферат: 16).

Анализите на зараждането и развитието на идеята за здравно възпитание на учениците са поставени в широк европейски контекст. В очертаването на прехода от средновековен към светски тип образование Терзиев отбелязва значението на просвещенските идеи, които проникват сред българите първоначално чрез гръцки здравни ръководства, използвани в гръцките училища - преводни или инспирирани от френски, италиански и др. автори.

Сред интелектуалците през Възраждането, които отстояват необходимостта от здравна подготовка на младите поколения, Терзиев откроява ролята на педагози и лекари. С нови, по-малко цитирани, извори е изведен приносът на известни български просветители. Авторът привежда и интересни материали, изваждащи от забрава често пропускани възрожденски дейци като Михаил Кифалов, Димитър Начев, Петър Пъргов, Начо Планински, Христо Етърски и др. Сред науките, под формата на които се разпространява

модерното здравно познание през Възраждането (анатомия, физиология, антропология), авторът изтъква хигиената. Хигиената се разглежда през този период като самостоятелна наука с голяма практическата насоченост – опазване на индивидуалното и обществено здраве, поради което се пледира за включването ѝ като предмет в училищните програми. С конкретни примери Терзиев проследява как здравната материя излиза от учебниците със смесено съдържание, за да се появяват ръководства по хигиена за учебни цели, макар до Освобождението хигиената да не е сред масово преподаваните учебни дисциплини. Интересна посока на анализа е изведената връзка между хигиенното знание и гимнастиката.

Спецификите на здравнопросветната книжнина като основно средство за разпространение на модерен тип здравно познание и едновременно негов основен резултат Терзиев извежда в четвърта глава **„Здравната тематика по страниците на възрожденската книжнина и печат“**. Авторът представя разширена класификационна схема, прави задълбочен анализ на съдържанието на конкретни произведения, изяснява обстоятелствата около създаването им и първоизточник/ците им. Вл. Терзиев подчертава комплексния характер на здравнопросветната проблематика, обхващаща хигиенно знание (лична, обществена, училищна и др. хигиена), социално значими проблеми като алкохолизма и морално-етични теми като темата за майчинското и детско здраве. Обяснимо, при такова широко поставяне на изследователските въпроси, някои теми са по-скоро щрихириани и биха могли да бъдат разгърнати (като например темата за женското образование и равноправието между половете, с. 296).

Анализите на Терзиев се основават на добросъвестно издирване на разпръснати и фрагментарни извори. Авторът събира данни от множество лични книжовни сбирки, описи на училищни библиотеки, кореспонденция, периодичен печат, нормативни документи и др., за да изведе внимателни, но аргументирани хипотези.

В **Заключението** си Вл. Терзиев в извежда основните изводи, направени в отделните части, подчертавайки комплексността на процеса, значимите резултати, но и относително бавния темп на утвърждаване на модерното здравно познание като основна форма на здравеопазване в българското общество.

Изследването на Вл. Терзиев съчетава въпроси от политическата, културната, социалната история; културната антропология/етнология; история на медицината и на здравното дело; история на образованието и просветата. Широко поставената тема изисква привличане на широк кръг източници. Приносният труд е изграден на базата на задълбочено познаване на изворовата база, Вл. Терзиев показва умения за критичен прочит и тълкуване на различен вид извори (етнографски материали, книжнина и периодичен печат, учебни ръководства, мемоарни свидетелства и др.).

Авторът познава основните публикации по въпросите, свързани с разглежданата тема, добросъвестно и с колегиална коректност се отнася към натрупаните изследвания за Българския XIX век.

Препоръка

Убедена съм, че трудът ще намери широка читателска аудитория. С оглед публикуване препоръчвам лека, основно техническа, редакция и преглед на начина на цитиране, за да се избегне двойно цитиране - под черта и в библиографията.

Предполагам, че за автора ще е от интерес новоизлязлата книга на Н. Данова: Как е живяна и как е мислена детската възраст в българското общество през XVII-XIX век.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Владимир Красимир Терзиев представя оригинален приносен труд, изграден върху знание и написан на професионално ниво. Владимир Терзиев показва ангажираност към темата, има натрупани теоретични познания, умения да събира и анализира изворови материали и да извежда аргументирани тези. Публикациите на Вл. Терзиев в академични издания, участията му в научни форуми, активната му експертна дейност са израз и гаранция за умения и компетентност за изследователска работа.

Въз основа на изтъкнатите качества на докторанта и на приносните моменти в неговото дисертационно изследване, препоръчвам на членовете на Научното жури да присъдят на Владимир Красимир Терзиев образователната и научна степен „Доктор“ по област на висше образование 2.2. История и археология, ДП История на България – История на Българското възраждане.

Доц. д-р Анелия Касабова

София, 19.06.2023 г.

